6/47221

LEINE TEXTE FÜR THEOLOGISCHE UND PHILOGISCHE
VORLESUNGEN UND ÜBUNGEN
HERAUSGEGEBEN VON HANS LIETZMANN

58

ALTJÜDISCHE LITURGISCHE GEBETE

AUSGEWÄHLT UND MIT EINLEITUNGEN

HERAUSGEGEBEN

VON

PROF. D. W. STAERK

PREIS 1,00 M.

BONN

A. MARCUS UND E. WEBER'S VERLAG

1910

A. MARCUS UND E. WEBER'S VERLAG IN BONN

**KLEINE TEXTE FÜR THEOLOGISCHE UND PHILOLOGISCHE
VORLESUNGEN UND ÜBUNGEN**

HERAUSGEGEBEN VON HANS LIETZMANN

- 1 DAS MURATORISCHE FRAGMENT und die monarchianischen prologe zu den evangelien, herausgegeben von Prof. Lic. Hans Lietzmann. 2. Aufl. 16 S. 0.30 M.
- 2 DIE DREI ÄLTESTEN MARTYROLOGIEN, herausgegeben von Prof. Lic. Hans Lietzmann. 16 S. 0.40 M.
- 3 APOCRYPHA I: Reste des Petrus-evangeliums, der Petrus-apocalypse und des Kerygma Petri, herausgegeben von Prof. Lic. Dr. Erich Klostermann. 2. Aufl. 16 S. 0.30 M.
- 4 AUSGEWÄHLTE PREDIGTEN I: Origines Homilie X über den propheten Jeremias, herausgegeben von Prof. Lic. Dr. Erich Klostermann. 16 S. 0.30 M.
- 5 LITURGISCHE TEXTE I: Zur geschichte der orientalischen taufe und messe im 2. und 4. jahrhundert, ausgewählt von Prof. Lic. Hans Lietzmann. 2. Aufl. 16 S. 0.30 M.
- 6 DIE DIDACHE, mit kritischem apparat herausgegeben von Prof. Lic. Hans Lietzmann. 2. Aufl. 16 S. 0.30 M.
- 7 BABYLONISCH-ASSYRISCHE TEXTE, übersetzt von Prof. Dr. Carl Bezold I: Die schöpfungslegende. 20 S. 0.30 M.
- 8 APOCRYPHA II: Evangelien, herausgegeben von Prof. Lic. Dr. Erich Klostermann. 2. Aufl. 21 S. 0.40 M.
- 9 PTOLEMAEUS BRIEF AN DIE FLORA, herausgegeben von Prof. D. Adolf Harnack. 10 S. 0.30 M.
- 10 DIE HIMMELFAHRT DES MOSE, herausgegeben von Prof. Lic. Dr. Carl Clemen. 16 S. 0.30 M.
- 11 APOCRYPHA III: Agrapha, neue Oxyrhynchuslogia, hrsgeg. von Prof. Lic. Dr. Erich Klostermann. 20 S. 0.40 M.
- 12 APOCRYPHA IV: Die apokryphen briefe des Paulus an die Laodicener und Korinther, herausgegeben von Prof. D. Adolf Harnack. 23 S. 0.40 M.
- 13 AUSGEWÄHLTE PREDIGTEN II: Fünf festpredigten Augustins in gereimter prosa, herausgegeben von Prof. Lic. Hans Lietzmann. 16 S. 0.30 M.
- 14 GRIECHISCHE PAPYRI, ausgewählt und erklärt von Prof. D. Hans Lietzmann. 2. Aufl. 32 S. 0.80 M.

KLEINE

ALT

122766/9

h. c.

N BONN
OLOGISCHE

KLEINE TEXTE FÜR THEOLOGISCHE UND PHILOLOGISCHE
VORLESUNGEN UND ÜBUNGEN

HERAUSGEGEBEN VON HANS LIETZMANN

58

ALTJÜDISCHE LITURGISCHE GEBETE

AUSGEWÄHLT UND MIT EINLEITUNGEN

HERAUSGEGEBEN

VON

PROF. D. W. STAERK

BONN

A. MARCUS UND E. WEBER'S VERLAG

1910

rchianischen
on Prof. Lic.
M.

gegeben von
M.

der Petrus-

ben von Prof.

S. 0.30 M.

ilie X über

n Prof. Lic.

M.

orientalischen

gewählt von

S. 0.30 M.

gegeben von

S. 0.30 M.

on Prof. Dr.

S. 0.30 M.

n Prof. Lic.

S. 0.40 M.

gegeben von

n von Prof.

gia, hrsgeg.

S. 0.40 M.

Paulus an

n von Prof.

n Augustins

Lic. Hans

t von Prof.

.80 M.

Im a
und mit a
im folgen
worden.
entstehung
Zum größ
sie jetzt
deren stad
Dies
form geh
nachweise
form wie
Die
texten b
senius-
Lit
Leipzig
des juden
1898 (a
worship
traktate
dienstlich
zeln a

Das
15, 37-
gebranc
zurück
kenntn
wertun
stock
Zeit ge
s. 369
diktion
segens
anfang

Im an-schluß an den mišnatraktat Berakhoth, dessen vokalisierten und mit anmerkungen versehenen text heft 59 dieser sammlung bietet, ist im folgenden eine auswahl alter liturgischer gebete zusammengestellt worden. Die meisten setzt die mišna als bekannt voraus, wodurch ihre entstehungszeit mindestens im 1. nachchristl. jahrhundert erwiesen ist. Zum größeren teil werden sie aber viel älter sein. In der form, wie sie jetzt vorliegen, haben sie alle eine lange geschichte durchgemacht, deren stadien sich freilich nicht mit sicherheit verfolgen lassen.

Diese gebete haben ursprünglich wohl alle metrisch-rhythmische form gehabt, wie sich das z. b. bei dem šemone 'esre noch deutlich nachweisen läßt. Doch ist es größten teils nicht mehr möglich, diese form wiederherzustellen.

Die sprachlichen bemerkungen zu diesen hebräischen resp. aramäischen texten beschränken sich absichtlich auf solche wörter, die nicht bei Gesenius-Buhl verzeichnet sind.

Literatur: Schürer, Geschichte des jüdischen volkes. bd. II. Leipzig ⁴1907 (mit reichen literaturangaben). Bousset, Die religion des judentums. Berlin ²1906. Dalman, Die worte Jesu. I. Leipzig 1898 (anhang: messianische Texte). Oesterley, The religion and worship of the synagogue. London 1907. Fiebig, Ausgewählte mišnatraktate in deutscher übers. 3. Tübingen 1906. Zunz, Die gottesdienstlichen vorträge der juden. Berlin 1832. Vgl. außerdem die einzelnen artikel in The Jewish Encyclopaedia. New York 1901ff.

I. Die benediktionen zum šema'.

Das šema' d. h. das aus Deut. 6, 4—9 11, 13—21 und Num. 15, 37—41 zusammengesetzte hauptgebet des judentums, dessen gebrauch höchst wahrscheinlich weit in die vorchristliche zeit zurückreicht, ist von benediktionen (בְּרָכָה) eingeschlossen, deren kenntnis die mišna voraussetzt und über deren liturgische verwertung sie vorschriften gibt, vgl. Berakh. I, 4. Auch der grundstock dieser benediktionen ist also sicher bereits in sehr alter Zeit geschaffen worden. Nach den ausführungen von Zunz GV s. 369ff., die heute noch nicht überholt sind, bestand die benediktion יְיָ יְיָ ursprünglich aus I, 1 I, 2 (תְּהִי כְּכֹחַ—שְׁלֹחַ) und dem segensspruch am schlusse von I, 3; die benediktion אֱלֹהֵינוּ aus II anfang bis וְתִלְמִדֵינוּ, וְהָאֵל bis וְעַד und כִּי אֵל bis schluß; und die

sog. גאָאָה (sogenannt wegen des schlusses גאל ישראל der benediktion אמת ויִצְרִיב) aus dem an Num. 15, 4 anschließenden schlußabschnitt von 1, dem abschnitt הַרְשָׁה in 3 und dem segensspruch am ende von 3. Danach hätte יוצר aus 45 worten, אֱהָבָה aus 63, und die גאָאָה wieder aus 45 bestanden. In der גאָאָה des abendgebets glaubt Zunz nur eine ziemlich alte zutat erkennen zu können; außerdem ist das gebet nach ihm später durch das alte nachtgebet II und die schlußbenediktion erweitert worden.

Auf metrisch-rhythmische aufteilung der texte ist hier absichtlich ganz verzichtet worden. Bei der langen geschichte, die sie durchgemacht haben, ist das ein aussichtsloses unternehmen. Es genügt, zum besseren verständnis für ungeübte, sinnabschnitte zu machen.

Literatur zum šema' und den zugehörigen benediktionen bei Schürer II⁴ s. 529, 537f. und 569 ff.

a) Die benediktionen zum morgengebet

(תפלת שחרית).

1. vor dem šema': I. יוצר II. אֱהָבָה רַבָּה.

I 1 בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וְבוֹרֵא חֲשָׁן
עוֹשֶׂה שְׁלוֹם וְבוֹרֵא אֶת-הַכּוֹל
הַמַּאֲוִיר לָאָרֶץ וְלִדְרוֹת עֲלֵיהָ בְּרַחֲמִים וּבְטוֹבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל-יוֹם
תְּמִיד מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית

2 מֶה רַבּוֹ מַעֲשֵׂיהַּ יי כָּלֵם בְּחֻמְכָּה עֲשִׂיתָ מְלָאָה הָאָרֶץ קִנְיָנָה¹
הַמֶּלֶךְ הַמְּרוֹמֵם לְבוֹדוֹ מֵאֵז הַמִּשְׁבַּח וְהַמִּפְאָה וְהַמְתַּנְשָׂא מִימֹת
עוֹלָם
אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיהָ הַרְבִּים רַחֵם עָלֵינוּ
אֲדוֹן עֲזָנֵי צִוֵּר מְשֻׁנָּבֵנוּ מִגֵּן יִשְׁעָנוּ מְשֻׁנָּב בְּעֲדָנוּ²
אַל בְּרוּךְ גָּדוֹל יָדֹעַ יַחֲכִין וַיַּעַל זִהְרֵי חֲמָה טוֹב יַצֵּר כְּבוֹד

¹ Ps. 104, 24.

² Beachte den reim (und im folgenden die alphabetische ordnung)!

לְשִׁמּוֹ מְאֻרוֹת נָתַן סְבִיבוֹת עֲזוֹ פְּנוֹת צָבָאִיו קְדוּשִׁים רוֹמְמִי
שְׁדֵי תָמִיד מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וְקִדְשָׁהוּ
תִתְבָּרֶךְ יי אֱלֹהֵינוּ עַל־שִׁבְחַת מַעֲשֵׂה יְדִידָה וְעַל־מְאֻרֵי־אֹר שְׁעֵשִׂית
יִפְאָרוּהָ סֶלָה

8 תִּתְבָּרֶךְ צִוְּרֵנוּ מִלִּפְנֵי וְגִזְאַלְנוּ בּוֹרֵא קְדוּשִׁים וְשִׁתְּבַח שְׁמָהּ לְעַד
מִלִּפְנֵי יוֹצֵר מְשֻׁרְתִּים וְאֲשֶׁר מְשֻׁרְתִּיו כָּלֶם עוֹמְדִים בְּרוֹם עוֹלָם
וּמְשֻׁמִּיעִים בִּירְאָה יַחַד בְּקוֹל דְּבָרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמִלֵּךְ עוֹלָם
כָּלֶם אֲהוּבִים כָּלֶם בְּרוּרִים כָּלֶם גְּבוּרִים וְכָלֶם עֲשִׂים בְּאֵימָה
וּבִירְאָה רְצוֹן קוֹנֵם וְכָלֶם פּוֹתְחִים אֶת־פִּיָּהֶם בְּקִדְשָׁהּ וּבְטָהֳרָה
בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפַאֲרִים וּמְעֲרֹצִים¹
וּמְקַדִּישִׁים וּמְמַלִּיכִים

אֶת־שֵׁם הָאֵל הַמִּלֵּךְ הַגָּדוֹל הַגְּבוּר וְהַנּוֹרָא קְדוֹשׁ הוּא
וְכָלֶם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עַל מַלְכוּת שְׁמִים זֶה מִזֶּה וְנוֹתְנִים רְשׁוּת²
זֶה לָזֶה לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצֵרם בְּנִחַת רוּחַ בְּשִׁפְּהָ בְּרוּרָה וּבְנִעֻמָּה
קִדְשָׁה כָּלֶם כְּאַחַד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בִּירְאָה

קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יי צָבָאוֹת מְלֵא כֹל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ
וְהָאוֹפָנִים וְחֵיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים [לְעִמַּת שְׂרָפִים]
לְעִמַּתָּם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים
בְּרוּךְ כְּבוֹד־יי מִמְּקוֹמוֹ³

לֹאֵל בְּרוּךְ נְעִימוֹת וְתַנּוּ לְמִלֵּךְ אֵל חַי וְקַיִם⁴ זְמִירוֹת יֹאמְרוּ
וְתִשְׁבְּחוּת יִשְׁמִיעוּ

כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרֹת עֲשֵׂה חֲדָשׁוֹת בַּעַל מַלְחָמוֹת זוֹרֵעַ
צִדְקוֹת מַצְמִיחַ וְשׁוֹעֵת בּוֹרֵא רְפוּאוֹת נוֹרָא תְהִלּוֹת אֲדוֹן
הַנִּפְלְאוֹת

הַמְּחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית כְּאִמּוֹר לַעֲשֵׂה
אוֹרִים גְּדֻלִּים כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ⁵

אוֹר תְּחַדֵּשׁ עַל־צִיּוֹן תִּתְּאוֹר וְנִזְכָּה⁶ כָּלֶנוּ מִהֶרָה לְאוֹרוֹ

¹ in furcht preisen.

² vollmacht.

³ Jes. 6, 3. Ez. 1, 4 ff.

⁴ beständig.

⁵ Ps. 136, 7.

⁶ würdig erfunden werden.

בְּרוּךְ אַתָּה יי יוצֵר הַמְּאוֹרוֹת

אֱהָבָה רַבָּה אֶהְבֶּתְנוּ יי אֱלֹהֵינוּ חֲמֵלָה גְּדוֹלָה וַיִּתְּרָה חֲמֵלָתָּ עָלֵינוּ

אֲבִינוּ מִלִּפְנֵי בַעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבִטְחוּ בָּהּ וַתִּלְמַדְם חֲקֵי חַיִּים כֵּן תַּחֲנֹנֵנוּ וַתִּלְמַדְנוּ

אֲבִינוּ הָאֵב הַרְחֵמֵן הַמְּרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהִבִּין וּלְהַשְׁכִּיל לְשִׁמְעַ לְלַמֵּד וּלְלַמֵּד לְשִׁמֹּר וּלְעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת־כָּל־דְּבָרֵי תִלְמוּד¹ תּוֹרָתְךָ בְּאַהֲבָה

וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתְךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וַיִּתֵּן לִבֵּנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה שְׁמָךְ וְלֹא־נִבּוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד

כִּי בִשְׁם קִדְשֶׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בִטְחוּנוּ נִגְיִלָה וְנִשְׁמָחָה בִּישׁוּעָתְךָ וְהִבִּיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוֹת לְאַרְצֵנוּ כִּי אֵל פּוֹעֵל יִשׁוּעוֹת אַתָּה וּבָנוּ בְּחַרְתָּ מִכָּל־עַם וּלְשׁוֹן וְקִרְבָּתָנוּ לְשִׁמָּךְ הַגָּדוֹל [סֵלָה] בְּאַמֶּת לְהוֹדוֹת לָךְ וּלְיִתְרוֹךְ בְּאַהֲבָה בְּרוּךְ אַתָּה יי הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ וּשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה

2. nach dem šema¹: אַמֶּת וְנִצִּיב.

¹ אַמֶּת וְנִצִּיב וְנִכּוֹן וְקַיִם וְיֹשֵׁר וְנֶאֱמָן וְאֶהוּב וְחָבִיב וְנֶחֱמָד וְנֶעֱמִים וְנוֹרָא וְאֶדִיר וּמִתְקֵן וּמִקְבֵּל² וְטוֹב וְיֹפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד

אַמֶּת אֱלֹהֵי עוֹלָם מִלִּפְנֵי צוּר יַעֲקֹב מִגֵּן יִשְׁעָנוּ לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיִם וְשִׁמּוֹ קַיִם וְכִסְאוֹ נִכּוֹן וּמִלְכוּתוֹ וְאַמּוּנָתוֹ לְעֶד קִימָת וּדְבָרָיו חַיִּים וְקִימִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לְעֶד וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים עַל־אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל־בְּנֵינוּ וְעַל־דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל־דּוֹרוֹת זָרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדֶּיךָ

עַל־הָרָאוּשׁוֹנִים וְעַל־הָאֲחֵרוֹנִים הָבָר טוֹב וְקַיִם לְעוֹלָם וָעֶד אַמֶּת וְאַמּוּנָה חֹזֵק וְלֹא יַעֲבוּר

¹ lehre.

² beliebt.

אֱמֶת שְׁאֵתָהּ הוּא יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מִלְכֵנוּ מֶלֶךְ
אֲבוֹתֵינוּ גִּזְלָנוּ גִּזְלָנוּ גִּזְלָנוּ אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ
וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמָהּ אֵין אֱלֹהִים זִלְזָלָהּ

2 עֲזַרְתָּ אֲבוֹתֵינוּ אֵתָהּ הוּא מֵעוֹלָם מִגֵּן וּמוֹשִׁיעַ לְבָנֶיהֶם אֲחֵרֵיהֶם
בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר

בְּרוּם עוֹלָם מוֹשְׁבָהּ וּמִשְׁפָּטֶיהָ וְצִדְקָתָהּ עַד אַפְסֵי אֶרֶץ
אֲשֶׁרִי אִישׁ שִׁשְׁמָע לְמִצְוֹתֶיהָ וְתוֹרָתָהּ וּדְבָרָהּ יָשׁוּם עַל־לִבּוֹ
אֱמֶת אֵתָהּ הוּא אֲדוֹן לְעַמָּהּ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לְרִיב רִיבָם אֱמֶת
אֵתָהּ הוּא רֹאשׁוֹן וְאֵתָהּ הוּא אַחֲרוֹן וּמַבְלַעְדֶּיהָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ
גִּזְלָל וּמוֹשִׁיעַ

3 מִמַּצְרִים גָּאֻלָּתֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ וּמִבְּרִית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ
כָּל־בְּכוֹרֵיהֶם הִרְגָתָּ וּבְכוֹרָהּ גָּאֻלָּתָּ וְיִם־סוּף בָּקַעְתָּ וְזָדִים טַבַּעְתָּ
וְיָדִידִים הִעֲבַרְתָּ וְרִכְסֵי מִים צָרִיהֶם אַחֲרֵי מֶהֶם לֹא נֹחַר
עַל־זֹאת שִׁבְחוּ אֱהֹוָה וְרוֹמְמוֹ אֵל וְנִתְּנוּ יָדִידִים זְמִירוֹת שִׁירוֹת
וְתִשְׁבַּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת¹ לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיִם רֵם וְנָשׂא גְדוֹל
וְנוֹרָא מִשְׁפִּיל גָּאֻם וּמַגְבִּיֵה שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפּוֹדֶה עֲנִוִים
וְעוֹזֵר דָּלִים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בַּעֲת שׁוֹעֵם אֵלָיו
תִּהְיֶה לָנוּ לְעֵלִיוֹן בְּרוּךְ הוּא וּמְבוֹרָךְ

מִשֶּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָהּ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׁמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כָלֶם
מִי־כִמְכָּה בָּאֵלֶם יְהוָה מִי כִמְכָּה נֶאֱדָר בְּקֹדֶשׁ נוֹרָא תִּהְיֶה
עֲשֵׂה פֶלֶא²

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְחוּ גִּאוּלִּים לְשִׁמְהָ עַל־שִׁפְתַּי הֵיִם וְחַד כָּלֶם הוֹדִי
וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ
יי וּמִלֹּךְ לְעֵלָם וְעַד³

4 צוּר יִשְׂרָאֵל קוֹמָה בְּעֲזַרְתָּ יִשְׂרָאֵל וּפְדָה כְּנָאֲמָהּ יְהוֹדָה וְיִשְׂרָאֵל
גָּאֻלָּנוּ יי צָבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
בְּרוּךְ אֵתָהּ יי גִּזְלָל יִשְׂרָאֵל

*1 danksgiving.

*2 Ex. 15, 11.

*3 Ex. 15, 19.

b) Die benediktionen zum abendgebet
(תפלת ערבית).

1. vor dem š'ma': I. [ברוך אתה] II. אהבת עולם.

I ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בדברו מעריב ערבים
בהכמה פתח שערים ובהבונה משנה עתים ומחליק את-הזמנים
ומסדר את-הפכים במשמרתיהם ברקיע כרצונו בורא יום ולילה
גולל אור מפני-חשך וחשך מפני-אור ומעביר יום ומביא לילה
ומבדיל בין יום ובין לילה יי צבאות שמו
אל חי וקים תמיד ומלוך עלינו לעולם ועד
ברוך אתה יי המעריב ערבים

II אהבת עולם בית ישראל עמה אהבת תורה ומצות חקים ומשפטים
אורנו למדת על-פני יי אלהינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחקיה
ונשמח בדברי תורתה ובמצותיה לעולם ועד כי הם חיינו
וארץ רמינו ובהם נהנה יומם ולילה
ואהבתה אל-תסיר ממנו לעלמים
ברוך אתה יי אוהב עמו ישראל

2. nach dem š'ma': I. אמת ואמונה II. השפיבינו.

I אמת ואמונה כל-זאת וקים עלינו כי הוא יי אלהינו ואין
זולתו ואנחנו ישראל עמו
הפודנו מיד מלכים מלפנו הגואלנו מכל פלי-העריצים האל
הנפטר¹ לנו מצרינו והמשלם גמול לכל-אויבי נפשנו העשה
גדלות עד-אין חקר ונפלאות עד-אין מספר
השם נפשנו בחיים ולא-נתן למוט רגלנו המדריכנו על-במות
אויבינו ויָרָם קרנו על כל-שנאינו
העשה לנו נסים ונקמה בפרעה אותה ומופתים באדמת בני-חם
המכה בעברתו כל-בכורי מצרים ויוצא את-עמו ישראל מתוכם

¹ sich bezahlen lassen.

לְחֵרוֹת¹ עוֹלָם הַמַּעֲבִיר בְּנֵי בֵין גְּזָרֵי נֶם־סוֹף אֶת־רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת־
שׂוֹנְאֵיהֶם בְּתַהֲמוֹת טַבַּע

וְרָאָה בְּנֵי גְבוּרָתוֹ שְׂבַח וְהוֹדוֹ לְשִׁמּוֹ וּמַלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ
עֲלֵיהֶם

מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָהּ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׁמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כָלֵם
מִי־כִמְכָּה בָּאֱלֹים יי מִי כִמְכָּה נֶאֱדָר בְּקֹדֶשׁ נוֹרָא תְהַלֵּל
עֲשֵׂה־פֶלֶא²

מַלְכוּתָהּ רָאוּ בְנֵיהּ בּוֹקֵעַ יָם לִפְנֵי מֹשֶׁה זֶה אֱלֹהֵינוּ וְאָמְרוּ
יי וּמֶלֶךְ לְעוֹלָם וָעֶד³

וְנֹאמַר כִּי פָדָה יי אֶת יַעֲקֹב וַיִּגְאֹלוּ מִיַּד חֹזֵק מִמֶּנּוּ
בְּרוּךְ אַתָּה יי גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל

הַשְׁפִּירֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵנוּ לְחַיִּים וּפְרוֹשׁ עֲלֵינוּ
סִכַּת שְׁלוֹמָה וְתַקְנֵנוּ⁴ בַּעֲצָה טוֹבָה מִלִּפְנֵיהּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמָהּ
וְהִגֵּן בְּעַדֵנוּ

וְהִסֵּר מֵעֲלֵינוּ אוֹיֵב דָּבָר וְחָרֵב וְרָעַב וְיָגוֹן וְהִסֵּר שׁוֹטֵן מִלִּפְנֵינוּ
וּמֵאַחֲרֵינוּ וּבִצֵּל בְּנַפְיָהּ תַּסְתִּירֵנוּ

כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אַתָּה כִּי אֵל מֶלֶךְ חַפּוֹן וְרַחוּם אַתָּה
וְשִׁמּוֹר צִאֲתָנוּ וּבּוֹאֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מַעֲתָה וָעֶד עוֹלָם
בְּרוּךְ אַתָּה יי שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְעֶד

II. Das šemone 'esre.

An das šema' schließt sich in der synagogalen liturgie als zweites hauptstück an das sog. שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה, das achtzehngebet, oder kurzweg הַשְּׁמָה genannt, weil es das eigentliche hauptgebet ist, während das šema' mehr den charakter eines bekennnisses hat. Auch dieses gebet hat eine lange geschichte durchgemacht und reicht in seiner vorauszusetzenden urform wohl über die neutestamentliche zeit zurück in die vorchristliche periode des judentums.

¹ freiheit.

² Ex. 15, 11.

³ Ex. 15, 2 u. 18.

⁴ bestand geben.

Die mišna kennt es unter obigem namen und setzt seinen gebrauch als feste ordnung voraus. Es besteht jetzt aber nicht aus 18, sondern aus 19 bitten und kann seine überlieferte gestalt erst nach der zerstörung Jerusalems erhalten haben. Das sind deutliche beweweise einer früh einsetzenden geschichtlichen entwicklung. Auf diese ist durch einen glücklichen fund Schechters überraschendes licht geworfen worden. Er hat nämlich in der Geniza in Kairo fragmente von gebetsliturgien entdeckt, die einen Text des achtzehngebetes enthalten, der dem für die erste hälfte des 1. nachchristlichen jahrhunderts vorauszusetzenden relativ am nächsten kommt. Hier besteht nämlich das gebet noch aus 18 bitten, und es hat, wie Bousset (a. a. o. s. 204, vgl. auch 420f.) mit recht hervorhebt, den anschein, als wenn dieser text die zerstörung Jerusalems noch nicht kennt.

Einen weiteren hinweis auf den entwicklungsprozeß, den das gebet durchgemacht hat, enthält die talmudische überlieferung Berakhoth 28b (Megilla 17b). Danach hat um 100 n. Chr. Simon der flachshändler das achtzehngebet redigiert, und damals soll Samuel der kleine die berakha gegen die *ברכת המינים* formuliert haben. Es liegt kein grund vor, an diesen traditionen zu zweifeln, und demgemäß wird man annehmen dürfen, daß der jetzige aufbau des gebets bis in den anfang des 2. jahrhunderts n. Ch. zurückgeht. Aber man hat wohl kein recht, aus jener stelle zu folgern, daß damals die berühmte *ברכת המינים* als selbständige 19. bitte eingefügt worden ist. Sie lehrt nur, daß man in talmudischer zeit über die differenz zwischen dem namen šemone 'esre und der wirklichen zahl von bitten reflektiert hat und daß die differenzierung nach 100 erfolgt ist. Bousset (a. a. o. s. 204) wird auch darin recht haben, daß er im anschluß an Elbogen annimmt, die zahl 19 sei durch teilung von nr. 14 entstanden.

Zunz (a. a. o. s. 367) hat vermutet, daß die drei ersten und letzten benediktionen den grundstock des gebets bilden.

Wir geben im folgenden zunächst die sog. palaestinische rezension nach dem von Schechter in *Jewish Quarterly Review* 1898, s. 654ff. veröffentlichten vollständigen text mit den varianten der bruchstücke B und C, von denen letzteres da einsetzt, wo B aufhört. Dann folgt die jetzige form des gebetes nach dem Siddur Ša'are Thephilla (Rödelheim ³1908) mit den abweichungen des von Dalman (*Worte Jesu* I 1898, s. 302ff.) veröffentlichten Jemenitischen Siddur (SJ = Siddur Jemen MS I, Dr. Chamitzer in Leipzig gehörig) und der Leipziger prachthandschrift des deut-

sehen Sidd
II nr. 1102
Lit

ברכה

*) Ps

Wa

an voller

wohl alle

e und d

² In

b)

sehen Siddur (kat. der handschr. der universitätsbibl. zu Leipzig, II nr. 1102, hier mit SL bezeichnet).

Literatur zum achtzehngebet bei Schürer II⁴ s. 538f.

a) Die palaestinische rezension.

(vermutlich spätere zusätze in klammern.)

יְיָ שִׁפְתֵי תַפְתַּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתְךָ *)

1 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ [וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ]

[אֱלֹהֵי אֲבֹרָהּם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב]

הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא

אֵל עֲלִיּוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ

מִגִּנְנוֹ וּמִגֵּן אֲבוֹתֵינוּ

[מִפְּטָחֵנוּ בְּכֹל דּוֹר וָדוֹר]

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִגֵּן אֲבֹרָהּם

2 אַתָּה גִּבּוֹר [מִשְׁפִּיל גָּאִים] חֲזָק [וּמַדִּין עֲרִיצִים] חַי עוֹלָמִים

מְקוֹם מַתִּים מְשִׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַטֶּל

מְכַלְכֵּל הַיָּם מַחֲיָה הַמֵּתִים

[בְּהִרְרָה עֵין יִשׁוּעָה לָנוּ תַצְמִיחַ]

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מַחֲיָה הַמֵּתִים

3 קְדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ

וְאֵין אֱלֹהִים מִבְּלַעֲדֶיךָ

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקְּדוֹשׁ

*) Ps. 51, 17.

¹ Wahrscheinlich ist diese eingangsbenediktion von anfang an voller ausgestaltet gewesen als die übrigen, die ursprünglich wohl allesamt dreigliedrig waren, und man darf vermuten, daß c und d varianten dieses plus sind.

² In B lautet die 2. benediktion

אַתָּה גִּבּוֹר וְאֵין כְּמוֹךָ חֲזָק וְאֵין זִלְתָּךְ

מְשִׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַטֶּל

מְכַלְכֵּל הַיָּם מַחֲיָה הַמֵּתִים וְרַב לְהוֹשִׁיעַ

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מַחֲיָה הַמֵּתִים

b) ist ein sehr alter Einschub, vgl. Berakhoth V, 2.

- 4 חַנּוּכָּה אֲבִינוּ יָדְעָה מֵאֵתָּה
וּבִינָה וְהַשְׁכֵּל מִתּוֹרָתָה
בְּרוּךְ אַתָּה יי חוֹנֵן הַדַּעַת
- 5 הַשִּׁיבֵנוּ יי אֱלֹהֵי וְנִשְׁוּבָה
חֵדֶשׁ וְיִמִּינוּ כְּקֶדֶם
בְּרוּךְ אַתָּה הַרוֹצֶה בַּתְּשׁוּבָה
- 6 סֵלַח לָנוּ אֲבִינוּ כִּי חָטֵאנוּ לָךְ
מִיָּה [וְהַעֲבֵר] פִּשְׁעֵינוּ מִפְּנֵי עֵינֶיךָ [כִּי רַבִּים רַחֲמֶיךָ]
בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמְּרַבֵּה לְסִלּוּחַ
- 7 רֵאֵה בְּעֵינֵינוּ וְרִיבָה רִיבֵנוּ
וּגְאֹלֵנוּ לְמִעַן שְׁמֶךָ
בְּרוּךְ אַתָּה יי גֹּאֵל וְשֹׂרָאֵל
- 8 רַפְּאֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ מִמַּכְאוֹב לִבֵּנוּ
[וְיַגְוֶן וְיִנְחֵה הַעֲבֵר מִמֶּנּוּ]
וְהַעֲלֵה רַפּוּאָה לְמַכּוֹתֵינוּ
בְּרוּךְ אַתָּה רֹפֵא חֹלֵי עַמּוֹ וְשֹׂרָאֵל
- 9 בְּרַךְ עָלֵינוּ יי אֱלֹהֵינוּ אֵת הַשָּׁנָה הַזֹּאת [לְטוֹבָה בְּכָל יְמֵינוּ
תְּבוֹאָתָה]
[וְקָרַב מִהֲרָה שְׁנַת קָץ גְּאֻלָּתָנוּ]
וְהָיָה טַל וּמָטָר עַל-פָּנֵי הָאָדָמָה
וְשִׁבַּע עוֹלָם מְאוֹצְרוֹת טוֹבָה
[וְהָיָה בִּרְכָה בְּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ]
בְּרוּךְ אַתָּה יי מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים

⁵ a) אַתָּה יי B. c) auch hier wohl ursprünglich יי אַתָּה.

⁸ b) וְיִנְחֵה הַעֲבֵר מִמֶּנּוּ B. c) om B. Wahrscheinlich sind b und c varianten.

⁹ a) וְלִבְרָכָה + : לְטוֹבָה B. c) גְּשָׁמֵי רֵצוֹן : טַל B, mit der korrektur טַלְלֵי zwischen den zeilen. d) וְשִׁבַּע עוֹלָמָה מְבָרֵכֶיךָ B. e) in B zwischen den zeilen.

10 תַּקַּע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחִירוֹתֵנוּ
וְשָׂא נֹס לְקַבּוּץ גְּלִיּוֹתֵינוּ
בְּרוּךְ אַתָּה יי מְקַבֵּץ נִדְחֵי [עַמּוֹ] יִשְׂרָאֵל

11 הַשִּׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרָאשׁוֹנָה וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבִתְחֻלָּה
וּמַלְּוֶה עֲלֵינוּ אֶתָּה לְבִדָּה
בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט

12 לַמִּשְׁמָדִים¹ אֵל תִּהְיֶה תִקְוָה
וּמַלְכוּת זָדוֹן מִהֲרָה תַעֲקֹר [בְּרַמְיֵנוּ]
[וְהַנִּצְרִים² וְהַמִּינִים³ כְּרָגַע יֵאבְדוּ]
[וּמַחֲוֵי מִסְפַּר הַחַיִּים וְעַם צַדִּיקִים אֵל יִפְתָּבוּ]
בְּרוּךְ אַתָּה יי מְכַנִּיעַ זָדִים

13 עַל גְּרֵי הַצָּדֵק יִהְיֶה רַחֲמֶיךָ
וְתֵן לָנוּ שֹׁכֵר [טוֹב] עִם עוֹשֵׂי רְצוֹנָה
בְּרוּךְ אַתָּה יי מַפְטֵחַ לַצַּדִּיקִים

14 רַחֵם יי אֱלֹהֵינוּ [בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ רַ] עַל יְרוּשָׁלַם
[וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדְךָ וְעַל הַיְכָלְךָ וְעַל מַעֲרֹנְךָ]
וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחַ [צָדֵק]ךָ
בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵי דָוִד [בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם]

15 שְׁמַע יי אֱלֹהֵינוּ בְּקוֹל תַּפְלִיתֵנוּ [וְרַחֵם עֲלֵינוּ]
כִּי אֵל חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה
בְּרוּךְ אַתָּה יי שׁוֹמֵעַ תַּפְלָה

¹² a) תְּקוּהָה + : B. אֵם לֹא רָשׁוּבוּ לְתִזְכָּרָה + : תקוה B. d) om B.

¹⁴ a) אֱלֹהֵינוּ + : C, om עֲלֵנוּ — עַמְּךָ. b) הַיְכָלְךָ וְגו' : C, om C. c) C hat noch das ursprüngliche מְשִׁיחָךָ, worauf folgt:
בְּנֵה בֵּיתְךָ שְׂכָלֵל הַיְכָלְךָ.

¹⁵ a) שְׁמַע בְּקוֹלֵנוּ וְרַחֵם עֲלֵינוּ C.

¹ abtrünnige.

² nazarener.

³ haeretiker.

16 רִצָּה יי אֱלֹהֵינוּ וְשָׁכֹן בְּצִיּוֹן
וְעִבְדוּהָ עֲבָדֶיהָ בִּירוּשָׁלַם
בְּרוּךְ אַתָּה יי שְׁאוֹתָהּ בִּירְאָה נֶעֱבֹד

17 מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ [אַתָּה הוּא] יי אֱלֹהֵינוּ [וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ]
עַל כָּל הַטּוֹבוֹת [הַחֲסֵד וְהַרְחָמִים שֶׁנִּמְלָתָנוּ וְ] שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ
[וְעַם אֲבוֹתֵינוּ מִלְפָּנֶינוּ]
[וְאִם אָמַרְנוּ מָטָה רָגְלָנוּ יי וְסַעֲדָנוּ]
בְּרוּךְ אַתָּה יי הַטּוֹב לָךְ לַהֲדוֹת

18 שִׁים שְׁלוֹמָהּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמָּה [וְעַל עִירָהּ וְעַל נַחֲלָתָהּ]
וּבְרַכְנוּ כָּלֵנוּ בְּאֶחָד
בְּרוּךְ אַתָּה יי עוֹשֶׂה שְׁלֹם

b) Das šemone 'esre in der heutigen form.

(eingeklammertes fehlt in SJ.)

אֲדָנִי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתָהּ
1 בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאַלֹהֵי יַעֲקֹב
הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא
אֵל עֲלִיּוֹן גּוֹמֵל חֲסִדִּים טוֹבִים וְקָנָה הַכֹּל
[וְזִכֹּר חֲסִדֵּי אֲבוֹת וּמַבִּיא גּוֹאֵל לְבָנָי בְּיָהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה
מְלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן
בְּרוּךְ אַתָּה יי מֶגֶן אַבְרָהָם

¹⁶ a) C. מְהִרָּה + : בציון. b) C. בְּעִבְדוּהָ בְּיָד בִּיר'.

¹⁷ b) C hat als randglosse. Nach מִלְפָּנֵינוּ אל : פי מֶלֶךְ אל : מִלְפָּנֵינוּ.

¹⁸ a) שִׁים שְׁלוֹמָהּ עַל יִשְׂרָאֵל בְּנִי בְּשָׁלוֹם מַעֲוֹן (?) הַבְּרָכּוֹת וְעוֹשֶׂה הַשְׁלֹם C.

¹ e) SJ. Am schlusse eine einschaltung für die 10 bußtage. f) SJ מֶלֶךְ הַמֶּגֶן מוֹשִׁיעַ עוֹזֵר וּמ' SJ.

- 2 אֶתְּהָ גְבוּר לְעוֹלָם אֲדָנִי
מִחִיָּה מֵתִים אֶתְהָ רַב לְהוֹשִׁיעַ
מִכָּלְכַל חַיִּים בְּחֶסֶד מִחִיָּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים
סִימָה נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמַקְיֵם אֲמוּנָתוֹ
לִישְׁנֵי עֶפֶר
מִי כְמוֹהָ בַעַל גְּבוּרֹת וּמִי דִימָה לָהּ
[מֶלֶךְ] מִמִּית וּמִחִיָּה וּמִצְמִיחַ וְשׁוֹעָה
וְנֶאֱמָן אֶתְהָ לְהַחְיֹת מֵתִים
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִחִיָּה הַמֵּתִים
- 3 אֶתְהָ קְדוֹשׁ וְשִׁמְהָ קְדוֹשׁ
וּקְדָשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּהָ סְלָה
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקְדוֹשׁ
- 4 אֶתְהָ חֲנוּן לְאָדָם דַּעַת
וּמְלִמֵּד לְאִנּוֹשׁ בִּינָה
חֲנּוּנִי מֵאֶתְהָ דַּעַת בִּינָה וְהַשְׁפֵּל
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ חוֹנֵן הַדַּעַת
- 5 הַשִּׁיבֵנוּ אֲבִינוּ לְתוֹרָתְךָ
וְקַרְבָנוּ מִלִּפְנֵי לַעֲבוּדָתְךָ
וְהַחֲזִירֵנוּ¹ בְּתַשׁוּבָה שְׁלֵמָה לִפְנֶיךָ
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַרוֹצֵה בְּתַשׁוּבָה
- 6 סִלְחֵלֵנוּ אֲבִינוּ כִּי חָטֵאנוּ
מִחֲלֵלֵנוּ² מִלִּפְנֵי כִּי פָשַׁעְנוּ

² b) Zwischen סָכֵת und פָּסָה + מְשִׁיב הָרוּחַ וּמְרִיר הַגֶּשֶׁם.

d) ס' ב' und dann erst עִזְרָה לִלִּים + : הוֹלִים SJ. f) am
schlusse eine einschaltung für die 10 bußtage. g) + אַתָּה :
SJ. הוא

³ c) nach האל in den 10 bußtagen: הַמֶּלֶךְ.

¹ umkehren lassen.

² verzeihen.

כִּי מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אַתָּה
בְּרוּךְ אַתָּה יי חַנוּךְ הַמִּרְבָּה לְסִלּוֹחַ

7 רֵאֵה בְּעֵינֵינוּ וּרְיֵבָה וְיִבְנֵנו
וּגְאֹלֵנוּ מִיְּהִרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ
כִּי גוֹאֵל חֲזַק אַתָּה
בְּרוּךְ אַתָּה יי גוֹאֵל יִשְׂרָאֵל

8 רַפְּאֵנוּ יי וְנִרְפָּא
הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִשְׁעָה כִּי תִהְלַחְנוּ אַתָּה
וְהַעֲלֵה רַפּוּאָה שְׁלָמָה לְכָל-מַכּוֹתֵינוּ
כִּי אֵל [מֶלֶךְ] רּוֹפֵא [נֶאֱמָן וְ] רַחֲמָן אַתָּה
בְּרוּךְ אַתָּה יי רּוֹפֵא חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל

9 בְּרַךְ עֲלֵינוּ יי אֱלֹהֵינוּ אֶת-הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת-כָּל-מִינֵי תְבוּאַתָּה
לְטוֹבָה
וְתֵן בְּרָכָה עַל פְּנֵי הָאָדָמָה וְשִׁבְעֵנוּ מִטּוֹבָהּ

⁶ c) SJ. כִּי אֵל טוֹב וְסָלַח אַתָּה.

⁷ b) Statt וְנִשְׁעָה וְנִרְפָּא hat SJ nur וְנִשְׁעָה וְנִרְפָּא. c) כִּי אֵל מֶלֶךְ. d) an fasttagen schaltet hier der vorbeter ein längeres bittgebet ein und schließt mit צָרָה בְּעֵת צָרָה mit. SJ. גוֹאֵל וְנִרְפָּא.

⁸ c) SJ. תְּהִלָּתֵינוּ : מִמּוֹתֵינוּ.

⁹ a) SJ. בְּרַכְיֵנוּ : בְּרַךְ עֲלֵינוּ. Nach SJ weiter:

בְּכָל-מַעֲשֵׂה יְהוָה וּבְרַךְ אֶת-שְׁנוֹתֵינוּ
וְתֵן טַל וּמָטָר עַל-פְּנֵי הָאָדָמָה
וְשִׁבַּע אֶת-הָעוֹלָם כּוֹלֵוּ מִטּוֹבָהּ
וְרַחֵם פְּנֵי חַבֵּל מַעֲשֵׂה מִתְנוֹת דָּרִיד
וְשִׁמְרָה וְהַצִּילָה יי אֱלֹהֵינוּ אֶת-הַשָּׁנָה וְנִרְפָּא

Nach תְּבוּאַתָּה heißt es dann:

מִכָּל-מִינֵי מַשְׁחִית וּמִכָּל-מִינֵי פִּגְעָנוֹת¹

וְתִתֵּן לָנוּ אֱלֹהֵינוּ וְתִתֵּן וְשִׁבַּע וְשָׁלוֹם וּבְרָכָה שְׁשִׁים חֲשׁוֹבוֹת

b) vom abend des 59. tages nach תְּקוּפַת תְּשִׁרִי an, welcher gewöhnlich auf den 5. oder 6. Dezember fällt, bis פָּסַח heißt es וְתֵן טַל וּמָטָר לְבָרְכָה וְנִרְפָּא.

¹ unglücksfälle.

וּבְרַךְ שְׁנֵתָנוּ כְּשָׁנִים הַטּוֹבוֹת
בְּרוּךְ אַתָּה יי מְבַרֵךְ הַשָּׁנִים

10 תִּקַּע בְּשׁוּפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵינוּ
וְשֵׂא נָס לְקַבֵּץ גְּלוּתֵינוּ [וְקַבְּצֵנוּ יַחַד] מֵאַרְבַּע כְּנָפֹת הָאָרֶץ
בְּרוּךְ אַתָּה יי מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ וְיִשְׂרָאֵל

11 הַשִּׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבִרְאשׁוֹנָה וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבִתְחִלָּה
וְהִסֵּר מִמֶּנִּי רָגוֹן וְאַנְחָה
וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה [יי] לְבִדָּה [בְּחֶסֶד וּ] בְּרַחֲמִים וְצִדְקָנוּ בְּמִשְׁפָּט
בְּרוּךְ אַתָּה יי מֶלֶךְ אוֹהֵב צִדְקָה וּמִשְׁפָּט

12 [וְ] לְמַלְשִׁינִים¹ אֶל־תִּהְיֶה תִּקְוָה
וְכָל־עוֹשֵׂי רָשָׁעָה כָּרְגַע יֵאָבְדוּ [וְכָל־מְהַרְה וּפְרָתוֹ]
וְהַזֵּדִים מְהֵרָה תַעֲקֹר וְתִשְׁבֵּר [וְתִמְגֹּר² וְתִכְנִיעַ בְּ] מְהֵרָה בְּיָמֵינוּ
בְּרוּךְ אַתָּה יי שֶׁבֶר אוֹיְבִים וּמִכְנִיעַ זֵדִים

13 עַל־הַצְּדִיקִים וְעַל־הַחֲסִידִים [וְעַל־זַקְנֵי עַמָּה בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל
כָּל־סוֹפְרֵיהֶם] וְעַל גְּרֵי הַצֶּדֶק וְעָלֵינוּ יְיָהּמוּ רַחֲמֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ
וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בְּאַמֶּת
וְשִׁים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם לְעוֹלָם [וְ] לֹא נִבּוֹשׁ כִּי־בָהּ בְּטַחָנוּ
בְּרוּךְ אַתָּה יי מִשְׁעֵן וּמִבְטָח לַצְּדִיקִים

¹⁰ b) SJ. לְאַרְצֵינוּ + : הָאָרֶץ. SJ. אֶת־כָּל + : לְקַבֵּץ b)

¹¹ c) SJ. מְהֵרָה + : עָלֵינוּ. SJ. בְּצִדְקָה וּבְמִשְׁפָּט + : וְצִדְקָנוּ בְּמִשְׁפָּט.

d) SJ. מֶלֶךְ וְגו' : in den 10 bußtagen dafür: הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט.

¹² a) SJ hat am rande die variante לְמַשְׁוֹמְדִים. b) וְכָל־עוֹשֵׂי

SJ. Statt der eingeklammerten worte וְכָל הַמִּינִים וְהַמִּוֹסְרִים³ : רָשָׁעָה וְכָל אוֹיְבֵי עַמָּה מְהֵרָה וּפְרָתוֹ. hat SL

c) SJ. מְלָכֹת זָדוֹן : וְהַזֵּדִים.

¹³ a) SJ. וְעַל שְׂאֵרֵי עַמָּה כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל : וְעָלֵינוּ. c) בֶּד :

SJ. Am schlusse + וְלִישׁוּעָתָהּ נִשְׁעָנוּ. SJ. בְּשִׁמְךָ

¹ verleumder.

² zerstören.

³ denunziant.

- 14 [ולירושלם עירך ברחמים תשוב ו] תשכון בתוכה כאשר הברך
ובנה אותה [בקרב ברימנו] בגן עולם
[וכסא דוד מהרה לתוכה תכין]
ברוך אתה יי בונה ירושלים
- 15 את צמח דוד [עבדה] מהרה תצמיח
וקרנו תרום בישועתה [כי לישועתה קוינו כל-היום]
ברוך אתה יי מצמיח קרן ישועה
- 16 שמע קולנו יי אליהינו חוס ורחם עלינו
וקבל ברחמים ו[ב]רצון את תפלתנו
[כי אל שומע תפלות ותחנונים אתה ו] מלפניך מלפני ריכם
אל תשובנו
- כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים
ברוך אתה יי שומע תפלה
- 17 רצה יי אליהנו בעמך ישראל ובתפלתם
והשב [את] העבודה לדביר ביתך
ואשר ישראל ותפלתם באהבה תקבל ברצון
ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך
ותחזיקה עינינו בשובך לציון ברחמים
ברוך אתה יי המחזיר שכינת¹ לציון
- 18 מזרים אנחנו לך שאתה הוא יי אליהנו ולאהי אבותינו
[לעולם ועד]

14 a) SJ. בתוך ירושלים עירך בקרב : בתוכה : b) עולם : c) SJ. ברחמים : d) SJ. ברחמים

16 d) SJ. כל פה : עמך ישראל ברחמים : — Nach c wird an einem fasttage ein kurzes sündenbekenntnis eingeschoben.

17 a) SJ. ותפלתם שעה : ובתפלתם : c) ותפלתם : + d) Am schlusse + ותחזיקה : SJ. — Hier folgt an bestimmten festtagen wieder ein besonderes bittgebet. e) בשובך : + f) SJ. במהרה : + g) SJ. במהרה : + h) SJ. לננה : +

¹ Gottes gegenwart im tempel.

צור חיינו מִגֵּן וְשֹׁמֵר אֶתָּה הוּא לְדֹר וְדֹר
 נִדְרָה לָּךְ וְנִסְפָּר תְּהִלָּתָךְ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסֻרִּים בְּיָדְךָ¹ וְעַל-
 נַשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקֻדוֹת לָּךְ
 [וְ]עַל-נַפְשֵׁי [שֶׁבְּכָל-יּוֹם עִמָּנוּ] וְעַל נַפְלְאוֹתֶיךָ וְטִיבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל-עֵת
 עָרֵב וְבִקְרָא וְצָהָרִים
 הַטּוֹב כִּי לֹא-כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְּרָחֵם כִּי לֹא-תִמּוּ חַסְדֶּיךָ [מֵעוֹלָם
 קִוִּינוּ לָּךְ

וְעַל-כָּלֵם וְתַבְרָךְ וְיִתְרוֹמֵם שְׁמָךְ מִלְּפָנֶיךָ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד
 וְכָל הַחַיִּים [יִדְוֶה סֵלָה וְ]יִהְיֶה אֶת-שְׁמָךְ [בְּאַמֶּת הָאֵל וְשׁוֹעֲתָנוּ
 וְעֲזָרְתָנוּ סֵלָה

בְּרוּךְ אַתָּה יי הַטּוֹב שְׁמָךְ וְלָךְ נָא² לַהֲדוֹת

19 שִׁים שְׁלֹם טוֹבָה וּבִרְכָּה חֵן וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל
 עַמֶּךָ

בְּרַכְנוּ אֲבִינוּ כָּלֵנוּ כְּאַחַד בְּאוֹר פְּנִיָּה
 כִּי בְּאוֹר פְּנִיָּה נָתַתָּ לָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד
 וְיִצְדָּקָה וּבִרְכָּה וְרַחֲמִים [וְחַיִּים וְשְׁלֹם]
 וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרַךְ אֶת-עַמֶּךָ וְיִשְׂרָאֵל [בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה] בְּשִׁלּוּמָה
 בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמְּבָרֵךְ אֶת-עַמּוֹ וְיִשְׂרָאֵל בְּשִׁלּוֹם
 אָמֵן:

18 d) עַתָּה : + SJ; וְעַתָּה : עַתָּה SL. e) וְהַמְּרָחֵם :
 SJ. Vor hat SL noch כִּי. Hier folgt eine be-
 sondere benediction für das Hanukkafest und Purim. f) In
 den 10 bußtagen + וְכָתוּב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל-בֹּגֵר בְּרִיתְךָ +
 g) וְכָל :
 SJ. h) שְׁמַךְ : + SJ. i) שְׁמַךְ :
 SJ. Am schlusse folgt, vom vorbeter gesprochen, der
 aronitische seggen mit einer kurzen bittformel eingeleitet.

19 b) אֲבִינוּ : SJ; יי אֱלֹהֵינוּ : אֲבִינוּ d) בְּשִׁלּוּמָה :
 SJ. Am schlusse eine einschaltung für die 10 bußtage.

¹ vgl. Ps. 31, 6.

² vgl. bibl. נָא.

III. Das habhinenu.

Die mišna erlaubt in bestimmten fällen, die תפלה durch ein kurzes gebet, das ihren inhalt zusammenfaßt, zu ersetzen, vgl. Ber. IV, 3—6. Ein solches abkürzungsgebet hieß nach dieser stelle 'תפלה כד' מצינו ש' ע' „gebet nach art von ע' ש'“. Es hat deren in alter zeit eine ganze reihe gegeben, wie die talmudische überlieferung (Ber. fol. 29a u. b) beweist. In größerem ansehen hat lange zeit das von Samuel von Nehardea († 254) formulierte gebet habhinenu gestanden, dessen jer. Ber. 8a (vgl. Dalman a. a. o. s. 304) erhaltenen text wir nachstehend unter a) geben. Unter b) folgt dann der text nach bab. Ber. 29a (bei Goldschmidt I s. 106). Es ist sehr beachtenswert, daß dieser auszug nur den inhalt von bitte 4—15 wiedergibt, vgl. s. 10 u. 21.

a

הַבִּינֵנוּ רַצְיָה תְּשׁוּבָתֵנוּ סֶלַח לָנוּ גִּזְלָנוּ רָפָא חַלְיֵינוּ בְּרַךְ שְׁנוֹתֵינוּ
כִּי מִפְּוִזִּים אָתָּה מְקַבֵּץ וְחַתּוּעִים לְשֹׁפֹט
וְעַל הָרָשָׁעִים תִּשְׁמַח וְיִשְׁמַח בְּכָל-חֹסֵי בָךְ בְּבִנְיָן עִירָה
וּבְחֵדוֹשׁ¹ בֵּית מִקְדָּשְׁךָ וּבְצִמְחַת דָּוִד עֲבָדְךָ כִּי טָרָם נִקְרָא אָתָּה
תַּעֲנֶה
בְּרוּךְ אָתָּה יי שׁוֹמֵעַ תַּפִּלָּה :

b

הַבִּינֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ לְדַעַת דְּרָכֶיךָ וּמֹלֵךְ אֶת לִבֵּנוּ לִירְאָתְךָ וְתַסְלִיחַ
לָנוּ לְהִיּוֹת גִּזְלִים וְרַחֲקֵנוּ מִמִּכְאוֹב² [וְנִשְׁנֵנוּ בְּנֵאֻת אֶרֶץ
וּנְפֻצוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע [כְּנָפֹת] תִּקְבֵּץ וְחַתּוּעִים עַל דַּעְתְּךָ וְשֹׁפֹט
וְעַל הָרָשָׁעִים תִּנּוּף וְדִיָּה וְיִשְׁמַח צְדִיקִים בְּבִנְיָן עִירָה וּבְחֵדוֹשׁ²
הִיכָלְךָ וּבְצִמְחַת קֶרֶן לְדָוִד עֲבָדְךָ וּבְעֵרִיכַת נֹר לְבֹן יִשְׁי מְשִׁיחָה,
טָרָם נִקְרָא וְאָתָּה תַּעֲנֶה
בְּרוּךְ אָתָּה יי שׁוֹמֵעַ תַּפִּלָּה :

¹ wiederherstellung.² einrichtung.

Den z
3 großen
sprechen i
benediktio
ihrem cha
ursprung
und synag
die musap
lehrt uns
pflichtgem
vgl. Ber. I

Die he
nach der t
gehen, wal
alter gewo
festgottesd
tionen best
gebets der
folgen die
neujahrs-
lassen und
ihre in de
Jes. 5, 16
fortgesetzt

² יִסְכִּיָּה
הַאֲהָבִים
בֵּית קֶרֶן

¹ gena
² beac
spielereien

IV. Die musaphgebete.

Den zusatzopfern für sabbath, neumond und neujahr, die 3 großen feste und für den versöhnungstag (Num. 27—29) entsprechen im synagogalen kult die sog. musaphgebete d. h. benediktionen, durch die die liturgie der genannten festtage je ihrem charakter gemäß ausgestattet wird. Aus diesem ihrem ursprung aus der beabsichtigten parallelität zwischen tempelkult und synagogalem gottesdienst erklärt sich die alte gepflogenheit, die musaphgebete nur im gemeindegottesdienst zu beten. Doch lehrt uns die mišna, daß sie schon früh verselbständigt und zu pflichtgemäßen gebeten für jeden einzelnen gemacht worden sind, vgl. Ber. IV, 7.

Die heutige sitte, die musaphgebete im morgengottesdienst nach der thoralektion zu beten, wird bis in die alte zeit zurückgehen, wahrscheinlich auch ihre einfügung in die תפלה, die nach alter gewohnheit (vgl. Roš haššana IV, 5) in den sabbath- und festgottesdiensten nur aus den 3' ersten und 3 letzten benediktionen besteht. Daher der name תפלת שבע (nur im m. des morgengebets der neujahrsliturgie ist sie תשע). Nach deutschem ritus folgen die m. auf die 3. benediktion der ת, jedoch wird in der neujahrs- und versöhnungstags-liturgie ihre schlußformel fortgelassen und erst nach den ersten 3 abschnitten des musaph an ihre in der palästinischen rezension wiederholte und durch Jes. 5, 16 erweiterte gestalt angefügt. Dann erst werden die m. fortgesetzt.

a) תפלת מוסף לשבת.

תכנת שבת רצית קרבנותיה צוית פרושיה¹ עם סדורי² נסכיה,
מענניה לעולם כבוד ונחליו טועמיה חיים זכו³ וגם האלהבים
דבריה גדלה בחרו
אז⁴ מסיני נצטוו עליה ותצונו יי אלהינו להקריב בה קרבן
מוסף שבת כראוי

¹ genaue erfüllung?² ordnung.³ erlangen.⁴ beachte die anfangsbuchstaben der ersten 22 worte! Solche spielereien sind häufig.

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְּשִׂמְחָה
לְאַרְצֵנוּ וְתַשְׁעֵנוּ בְּגִבּוֹלֵנוּ

וְשֵׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קִרְבָּנוֹת חֻבּוֹתֵינוּ¹ תְּמִידִים כְּסֹדֶרִם וּמוֹסָפִים
כְּהִלָּכָתָם²

וְאֶת־מוֹסָף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנִקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת
רְצוֹנָךְ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עֲלֵינוּ בְּתוֹרָתְךָ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עֲבָדְךָ מִפִּי
כְּבוֹדְךָ כְּאִמּוֹר

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כִבְשִׁים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִידִים וְשְׁנֵי עֶשְׂרִים סֶלֶת
מִנְחָה בְּלוֹלָה בְּשֶׁמֶן וְנִסְכּוֹ, עֹלֹת שֶׁבֶת בְּשֶׁבֶתוֹ עַל־עֹלֹת הַתְּמִיד
וְנִסְכָּה³

וְשִׂמְחוּ בְּמִלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֲנֹג, עִם מְקַדְשֵׁי שְׁבִיעִי,
כָּל־שֹׁבְעֵי וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוֹבָה וּבְשִׁבְעֵי רְצִיָּה בּוֹ וְקַדְשֻׁתּוֹ, חֲמִידַת
יָמִים אוֹתוֹ קִרְאָת זִכָּר לְמַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצָה בְּמִנוּחַתָּנוּ קַדְשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן
חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ שׁוֹבְעֵנוּ מִטּוֹבָה וְשִׂמְחָנוּ בִּישׁוּעָתְךָ וְטַהַר לִבֵּנוּ
לְעֲבֹדְךָ בְּאַמֶּת וְהַנְחִילֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרְצוֹן שַׁבָּת קַדְשָׁה
וְיִנּוּחוּ בָּהּ יִשְׂרָאֵל מְקַדְשֵׁי שְׁמָה
בְּרוּךְ אַתָּה יי מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

b) Aus der השָׁנָה לראש השָׁנָה.

1 וּבִכְן⁴ תֵּן פְּחָדֶךָ יי אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל־מַעֲשִׂיךָ

וְאִימָתְךָ עַל כָּל־מַה־שֶּׁבְּרָאתָ

וְיִירָאוּךָ כָּל־הַמַּעֲשִׂים

וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־הַבְּרוּאִים

וְיַעֲשׂוּ כָּל־אֲגָדָה⁵ אַחַת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנָךְ בְּלִבָּב שָׁלֵם

כְּמוֹ שֶׁיִּדְעֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשְּׁלֵטָן לְפָנֶיךָ

עַז בְּיָדְךָ וְגִבּוֹרָה בְּיָמֶיךָ

וְשִׁמָּה נִזְרָא עַל כָּל־מַה־שֶּׁבְּרָאתָ:

¹ verpflichtung.

² recht.

³ Num. 28, 9f.

⁴ darum.

⁵ schaar.

לדוד

ואת יום

מצרים:

הבמקנה

והחברות

1 =
üblichen

וּבְכֵן תֵּן כְּבוֹד יי לְעַמֶּךָ
תַּחֲלֶה לִירֵאִיָּה וְתִקְנֶה לְדוֹרֶשֶׁיָּהּ
וּפְתַחֲוֹן פֶּה לַמִּתְחַלִּים לָךְ
שׁוֹמְחָה לְאַרְצָהּ וְשׁוֹשׁוֹן לְעִירָהּ
וְצִמְיַחַת קֶרֶן לְדוֹר עֲבָדֶיךָ
וְעִרְכַּת נֵר לְבֵן יְשִׁי מְשִׁיחָהּ [בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ] :

וּבְכֵן צְדִיקִים יִרְאוּ וְיִשְׁמְחוּ
וְיִשְׁרִים יַעֲלוּזוּ וְחַסִּידִים בְּרַפָּה יִגְדְּלוּ
וְעוֹלָתָהּ¹ תִּקְפֹּץ-פִּיָּהּ וְכָל-הַרְשָׁעָה כָּלָה כַּעֲשׂוֹן תִּכְלֶה
כִּי תַעֲבִיר מִמִּשְׁלַת זָדוֹן מִן-הָאָרֶץ
[וּמִלְכוֹת הָעֲלִיזָה מִהֲרָה תַעֲקֹר וְתִשְׁבֹּר]²
וְתִמְלֹךְ אַתָּה יי לְבִדָּה עַל כָּל-מַעֲשֵׂיָהּ
בְּהֵר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדָהּ וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קִדְשָׁהּ
[כַּפְתּוֹב בְּדַבְּרֵי קִדְשָׁהּ יִמְלֹךְ יי לְעוֹלָם אֱלֹהֵינוּ צִיּוֹן לְדוֹר דָּוִד
הַלְלוּהָ]³ :

² אַתָּה יְבַחֲרָתָנוּ מִכָּל-הָעַמִּים
אֲהַבָתָ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ
וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְשׁוֹנוֹת
וְקִדְשָׁתָנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ
וְקִרְבַּתָּנוּ מִלִּפְנֵי לַעֲבֹדָתְךָ
וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ עָלֵינוּ קִרְאתָ :

וְתַתֵּן-לָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת-יוֹם [הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְאֵת יוֹם
הַזָּכָרוֹן הַזֶּה]

יוֹם [זָכָרוֹן] תְּרוּעָה [בְּאַהֲבָה] מִקְרָא קִדְשׁ זָכָר לִיצִיאַת מִצְרַיִם :

³ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ זָכְרָנוּ בְּזָכָרוֹן טוֹב לִפְנֵיךָ וּפְקִדְנוּ בְּפִקְדֹת
וְשׁוֹעָה וְרַחֲמִים מִשְׁמִי שְׁמִי קִדְם וְזָכַר-לָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ אֶת-הַפְּרִיִת

¹ עֲוֹלָה =

üblichen text.

² so in SJ I (s. o. s. 10); fehlt jetzt in dem

³ Ps. 146, 10.

וְאֶת-הַחֶסֶד וְאֶת-הַשְׁבוּעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּהַר
הַמְּרִיָּה וְתִרְאָה לִפְנֵיהָ עֲקֵדָה שְׁעָקָד אַבְרָהָם אָבִינוּ אֶת-יִצְחָק
בְּנוֹ עַל גֵּב הַמִּזְבֵּחַ וְכַבֵּשׁ רַחֲמָיו לַעֲשׂוֹת רְצוֹנָה בְּלִבָּב שְׁלָם,
כֵּן וְכַבֵּשׁוּ רַחֲמֶיהָ אֶת-כַּעֲסָהּ מֵעַלֵּינוּ וּבִטּוּבָהּ הַגָּדוֹל יָשׁוּב תִּרוֹן
אִפְּךָ מֵעַמָּהּ וּמֵעִירָהּ וּמִפִּתְלָתָהּ

וְקִיִּם-לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת-תְּהַדְבֵּר שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ בְּתוֹרָתָהּ עַל יְדֵי
מִשָּׁה עֲבָדָה מִפִּי כְבוֹדָהּ [כְּאֹמֹר וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רְאוּשִׁים
אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לַעֲשֵׂי הַגּוֹיִם לַהֲיוֹת לָהֶם
לְאֱלֹהִים אָנִי יְיָ]¹

כִּי זֹכֵר כָּל-הַנִּשְׁכָּחוֹת אַתָּה הוּא מַעֲלֵם וְאֵין שִׁכְחָה לִפְנֵי כִסֵּא
כְבוֹדָהּ, וְעֲקֵדָת יִצְחָק לְזָרְעוֹ הַיּוֹם בְּרַחֲמִים תִּזְכּוֹר
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ זֹכֵר הַבְּרִית:

4 [אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ] תַּקַּע בְּשׁוּפָר גָּדוֹל לְחַרוּתָנוּ

וְשֹׂא נֶס לְקַבֵּץ גְּלִיּוֹתָנוּ

וְקָרַב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם

וּנְפֻצוֹתֵינוּ כִּנֶּס מִיִּרְכַּתִּי אֶרֶץ

וְהִבִּיאָנוּ לְצִיּוֹן עִירָה בְּרָנָה

וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם

וְשֵׁם נַעֲשֶׂה לִפְנֵיהָ אֶת קִרְבָּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ כְּמִצְוָה עָלֵינוּ בְּתוֹרָתָהּ
עַל יְדֵי מִשָּׁה עֲבָדָה מִפִּי כְבוֹדָהּ [כְּאֹמֹר וּבִיּוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם
וּבְרָאשֵׁי חֲדָשֵׁיכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרוֹת עַל עַלְתֵּיכֶם וְעַל זִבְחֵי שְׁלָמֵיכֶם
וְהָיוּ לָכֶם לְזִכְרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אָנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם]²

כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ קוֹל שׁוּפָר וּמֵאֲזִין תְּרוּעָה וְאֵין הוֹמָה לָךְ
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ קוֹל תְּרוּעַת עַמּוֹ וְיִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים:

c) תַּפִּלַּת מוֹסֶף לְרִגְלִים

Das musaphgebet der drei wallfahrtsfeste (רגלים vgl. Ex. 23, 14)
setzt sich jetzt zusammen aus dem o. s. 23 abgedruckten stück
und folgenden gebeten:

¹ Lev. 26, 45.

² Num. 10, 10.

וּמִפְנֵי חַטָּאתֵינוּ גָּלוּנוּ מֵאַרְצֵנוּ וְנִתְרַחֲקֵנוּ מֵעַל אֲדָמָתֵנוּ וְאֵין אֲנִיחָנוּ
 וְכוּלָּם לַעֲלוֹת וְלִרְאוֹת וְלִהְיוֹת חַיִּים וְלַעֲשׂוֹת חֻבוֹתֵינוּ
 בְּבֵית בְּחִירָתְךָ בְּבֵית הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שְׁמֶךָ עָלָיו מִפְּנֵי
 הַיָּד שֶׁנִּפְשַׁתְּלָחָה בְּמִקְדָּשְׁךָ

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מֶלֶךְ רַחֲמָן שֶׁתְּשׁוּב
 וְתִרְחַם עָלֵינוּ וְעַל־מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים וְתִבְנֶהוּ מִהֲרָה וְתַגְדֵּל
 כְּבוֹדוֹ

אֲבִינוּ מִלִּפְנֵי גִלָּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ מִהֲרָה וְהוֹפֵעַ וְהַנֶּשֶׂא
 עָלֵינוּ לַעֲרִיב כְּלִי וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹרִם וְנַפְצוֹתֵינוּ בִּפְסֵם
 מִירְכַּת־יֶאֱרֶץ וְהַבִּיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירָךְ בְּרָפָה וְלִירוּשָׁלַם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ
 בְּשִׂמְחַת עוֹלָם

וְשֵׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קִרְבָּנוֹת חֻבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסֻדָּרָם וּמוֹסָפִים
 כְּהַלְכָתָם וְאֶת־מוֹסָפֵי יוֹם הַזִּכְרוֹן הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנִקְרִיב לְפָנֶיךָ
 בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רָצוֹנְךָ כְּמוֹ שֶׁפָּתַחְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתְךָ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה
 עֲבֹדָה מִפִּי כְבוֹדְךָ כְּאָמִיר (folgen entsprechende schriftstellen)

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מֶלֶךְ רַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ טוֹב וּמִטִּיב
 הַדֶּרֶשׁ לָנוּ שׁוּבָה אֵלֵינוּ בְּהַמּוֹן רַחֲמֶיךָ בְּגִלְל אֲבוֹת שֶׁעָשׂוּ רָצוֹנְךָ
 בִּנְהוּ בֵּיתְךָ כְּבִתְחֻלָּה וְכוּן מִקְדָּשְׁךָ עַל־מִכּוּלֵּנוּ וְהִרְאֵנוּ בְּבִנְיָנוּ
 וּשְׂמִיחָנוּ בְּתַקּוּנוֹ וְהִשָּׁב כְּהַנִּים לַעֲבֹדָתָם וְלוֹרִים לְשִׁירָם וּלְזִמְרָם¹
 וְהִשָּׁב יִשְׂרָאֵל לְנוֹרֵיהֶם וְשֵׁם נַעֲלָה וְנִרְאָה וְנִשְׁתַּחֲוָה לְפָנֶיךָ בְּשִׁלֵּשׁ
 פְּעָמֵי רְגֵלֵנוּ כְּכַתוּב בְּתוֹרָתְךָ (folgt Deut. 16, 16f.)

וְהִשְׁאֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ אֶת בְּרַפְת מוֹעֲדֶיךָ לְחַיִּים וְלִשְׁלוֹם לְשִׂמְחָה
 וְלִשְׁשׁוֹן כְּאֲשֶׁר רָצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבָרְכֵנוּ

קִדְשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ שׁוֹפְעָנוּ מִשׁוּבָה וּשְׂמִיחָנוּ
 בִּישׁוּעָתְךָ וְטַהַר לִבֵּנוּ לַעֲבֹדָה בְּאַמֶּת וְהִנְחֵלְנוּ יי אֱלֹהֵינוּ בְּשִׂמְחָה
 וּבְשִׁשׁוֹן מוֹעֲדֵי קִדְשָׁה וּשְׂמִיחָה בְּיִשְׂרָאֵל מִקְדָּשֵׁי שְׁמֶךָ
 בְּרוּךְ אַתָּה יי מִקְדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְמִינִים

¹ musik.

V. Die habhdala.

In den gemeindegottesdiensten wird jetzt an den sabbathen und feiertagen in die gruppe (יום טוב) vor dem gebet עלינו eine kurze benediction eingeschoben, die sog. habhdala (unterscheidungssegen sc. zwischen festtag und werktag). Die mišna erwähnt sie, z. b. Ber. V, 2, woraus folgt, daß diese, der peinlichen rabbinischen unterscheidung von heilig und profan entsprechende liturgische sitte sehr alt ist. In alter zeit wurde die h., wie Ber. V, 2 lehrt, in das achtzehngebet eingeordnet, doch war ihre stellung darin noch lange strittig. Jetzt ist sie ver selbstständigt und an ihre stelle eine andere benediction in die 4. bitte des achtzehngebets eingeschoben, die aber auch aus alter zeit stammt, vgl. Zunz a. a. o. s. 371f.

Die habdhala lautet:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבדיל בין קדש לחול¹
בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי
המעשה
ברוך אתה יי המבדיל בין קדש לחול:

Der text des an ihre stelle getretenen gebetes lautet:

אתה חוננתנו למדע תורתך לתלמודנו לעשות (בהם) חקי רצונך
ותבדל יי אלהינו בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל
לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה
אבינו מלכנו החל² עלינו הימים הבאים לקראתנו לשלום
חשובים מפלחטא ומנקים מפלעון ומדבקים בראתה:

VI. Sabbathgebete.

In die תפלה der sabbathliturgie wird jetzt eine reihe von gebeten eingeschoben, von denen manche nach dem urteil von Zunz (a. a. o. s. 371ff.) wohl bis ins 2. jahrhundert zurück-

¹ vgl. bh. הל.

² vgl. bh. הלל I.

reichen. Sie werden wie die musaphgebete nach der 3. benediction eingeschaltet, und zwar in die תפלה ערבית לשבת nr. 1 und das o. s. 22 abgedruckte 3. stück für musaph am sabbath, das Ber. fol. 29a erwähnt wird (nr. 2); in die תפלה לשבת nr. 3, 4 und 2, in die תפלה לשבת nr. 5 und 2.

1 אֲתָה קֹדֶשֶׁת אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשִׁמְךָ תְּכַלִּית מַעֲשֵׂה שְׁמִים וְאָרֶץ
וּבִרְכָּתוֹ מִכָּל־הַיָּמִים וְקֹדְשָׁתוֹ מִכָּל־הַזְּמַנִּים וְכֵן כְּתוּב בְּתוֹרָתְךָ
(folgt Gen. 2, 1—3)

3 וְשִׁמְח מֹשֶׁה בְּמִתְנַת חֲלָקוֹ כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קִרְאתָ לוֹ כְּלִיל תַּפְאָרֶת
בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ בְּעַמְדוֹ לִפְנֵיהָ עַל הַר־סִינַי וְשָׁנִי לַחַת אֲבָנִים
הוֹרִיד בְּיָדוֹ וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כְּתוּב בְּתוֹרָתְךָ
(folgt Ex. 31, 16—17)

4 וְלֹא נָתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאָרְצוֹת וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מִלִּפְנֵי לְעוֹבְדֵי
פְּסִילִים וְגַם בְּמִנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עַרְלִים, כִּי לְיִשְׂרָאֵל עָמְךָ נָתַתּוֹ
בְּאַהֲבָה לְזָרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בְּחֵרָתָ, עִם מְקֻדְשֵׁי שְׁבִיעִי כָּלֶם,
יִשְׁבְּעִי וַיִּתְּעַנְגּוּ מִטוֹבָה וּבְשִׁבְעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקֹדְשָׁתוֹ, חֲמִידַת יָמִים
אוֹתוֹ קִרְאתָ זָכַר לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית

5 אֲתָה אֶחָד וְשִׁמְךָ אֶחָד וּמִי כַעֲמֶךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאָרֶץ,
תַּפְאָרֶת גְּדֻלָּה וְעֲטָרַת יְשׁוּעָה, יוֹם מְנוּחָה וְקֹדְשָׁה לְעַמְּךָ נָתַתָּ
אֲבָרָהֶם יָגַל יִצְחָק יִרְפָּן יַעֲקֹב וּבְנָיו וְנוּחִי בּוֹ
מְנוּחַת אֲהָבָה וְנִדְבָה מְנוּחַת אֱמֶת וְאַמּוּנָה מְנוּחַת שְׁלוֹם וְשִׁלּוּחַ
וְהַשְׁקָט וְבִטָּח מְנוּחָה שְׁלָמָה שְׁאֵתָה רוּצָה בָּהּ
יִכְרִיו בְּנֵיהָ וַיִּדְעוּ כִּי מֵאַתָּה הִיא מְנוּחָתָם וְעַל מְנוּחָתָם וְקֹדְשֵׁי
אֶת שִׁמְךָ

VII. Abhinu malkenu.

In die liturgie der sog. 10 bußtage (עשרת ימי תשובה) von תשעה באב bis יום כיפור wird neben andern einhaltungen nachfolgende bußlitanei nach dem hauptgebet (hier תפלה שבע resp. תשע, תל' תשע,

vgl. o. s. 21) eingesetzt. Auch dieses gebet läßt sich bis in das 1. nachchristl. jahrhundert zurückverfolgen; sicher ist es schon Aqiba bekannt gewesen. Welchen umfang es ursprünglich gehabt hat, entzieht sich unserer kenntniß, wir können nur vermuten, daß auch diese litanei in ihrer langen geschichte manche auffüllung und umgestaltung erfahren hat. Nach einer nicht kontrollierbaren überlieferung soll es ehemals aus 19 stichen bestanden haben, entsprechend den 19 benediktionen des שמנה עשרה, und diesen umfang hat es tatsächlich in der von Amram (4. jhdt. n. Chr.) überlieferten form.

Wir geben den text nach dem deutschen, ritus der von dem polnischen in der zahl der bittsprüche abweicht.

אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ הַטָּאנֵי לְפָנֶיךָ
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֱלֹא¹ אַתָּה
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ חַדֵּשׁ עֲלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ בְּטַל מַעֲלֵינוּ כָּל-גְּזֵרוֹת² קָשׁוֹת
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ בְּטַל מַחֲשָׁבוֹת שְׁנָאֵינוּ
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ הַפֵּר עֲצַת אוֹיְבֵינוּ 5
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ כָּל־צָר וּמַשְׁטֵיץ מַעֲלֵינוּ
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ כָּל־הַדָּבָר וְהָרָב וְרָעָב וְשָׂבִי וּמַשְׁחִית מִבְּנֵי בְרִיתְךָ
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ מִנֵּעַ מִגָּפָה מִפְּתָלְתָהּ
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְחוּלֵי עַמֶּךָ
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ הַחֲזִירֵנוּ בְּתַשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ 10
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ סֶלַח וּמַחֲל לְכָל-עֲוֹנוֹתֵינוּ
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ מַחֲה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ מִפְּגַד עֵינֶיךָ
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ קַרַע רוּעַ גָּזֵר דִּינָנוּ³
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ מַחוּק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים כָּל-שְׁטָרֵי⁴ חֻבוֹתֵינוּ
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ זְכוֹר כִּי עָפָר אֲנֵחָנוּ 15
אָבִינוּ מִלְפָּנֶיךָ זְכָרֵנוּ בְּזָכְרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ

¹ außer.² beschlüsse.³ urteil im gericht.⁴ verzeichnisse.

Am
abendgot
sorisch
in aram

¹ ver³ all

אָבִינוּ מִלְכֵנוּ כְּתִבְנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים טוֹבִים
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ כְּתִבְנוּ בְּסֵפֶר זְכוּת¹
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ כְּתִבְנוּ בְּסֵפֶר פִּרְנָסָה וְכִלְכָּלָה²
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ כְּתִבְנוּ בְּסֵפֶר גְּאֻלָּה וְיִשׁוּעָה 20
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ כְּתִבְנוּ בְּסֵפֶר סְלִיחָה וּמַחֲלָה
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ הִצַּמַּח לָנוּ יִשׁוּעָה בְּקֶרֶב
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ הָרַם קֶרֶן יִשְׂרָאֵל עִמָּה
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ הָרַם קֶרֶן מִשִּׁיחָה
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ שְׁמַע קוֹלֵנוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ 25
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת הַתְּפִלָּתֵנוּ
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ נָא אֶל־תְּשִׁיבֵנוּ רִיקִם מִלְּפָנֶיךָ
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ עֲשֵׂה לָמַעַן הַרוּגִים עַל־שֵׁם קֹדֶשְׁךָ
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ עֲשֵׂה לָמַעַן טְבוּחִים עַל־יְחִידֶךָ³
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ עֲשֵׂה לָמַעַן בָּאֵי בָאֵשׁ וּבַמִּים עַל־קִדְוֶשׁ שְׁמֶךָ 30
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ נִקֹּם לְעִינֵינוּ נִקְמַת דָּם־עַבְדֶּיךָ הַשְׁפִּיךְ
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ עֲשֵׂה לָמַעַן אִם לֹא לָמַעַנֵנוּ
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ עֲשֵׂה לָמַעַן וְהוֹשִׁיעֵנוּ
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ עֲשֵׂה לָמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים 35
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ עֲשֵׂה לָמַעַן שְׁמֶךָ הַגָּדוֹל חַגְבּוֹר וְחַפּוּרָא שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ
 אָבִינוּ מִלְכֵנוּ חַפְנֵנוּ וְעַנּוּנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה
 וְחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ

VIII. Das qaddiſ.

Am schluß der werktägigen und sabbathlichen haupt- und abendgottesdienste wird das sog. qaddiſ gesprochen, ein responsorisch vorgetragenes gebet, das bis auf die schlußbenediktionen in aramäischer sprache, allerdings einer stark hebraisierenden,

¹ verdienste.

² ernährung und versorgung.

³ alleiniges sein.

vorliegt. Es existiert in 5 verschiedenen formen ~~vor~~, von denen hier zwei, das sog. „qaddiś der waisen“ und das „qaddiś unserer lehrer“, abgedruckt worden sind.

Ursprünglich gehörte das qaddiś garnicht zu den synagogalen liturgischen gebeten im engeren sinne, sondern war die benediction am schlusse einer predigt oder eines lehrvortrages — daher stammt die beziehung auf die lehrer — oder am schluß der siebentägigen totenfeier für einen verstorbenen schüler — daher zunächst die beziehung auf die verstorbenen im allgemeinen. Von hier aus hat sich dann die sitte entwickelt, den sohn für die seele des verstorbenen vaters in dem qaddiś fürbittend eintreten zu lassen — daher der name qaddiś jathom.

a) Das קדיש תחום.

(eingeklammertes fehlt in SJ.)

וְתַגְדֵּל וְיַתְקַדֵּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא דִּי־בְרָא כְרַעוּתָהּ וְיַמְלִיךָ
מְלִכּוּתָהּ^a בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּעָנְלָא^b
וּבְזָמַן קָרִיב וְאָמְרוּ אָמֵן
(responsion: וְיֵהָא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא דִּי־לְעָלְמֵי עָלְמָא
יְתַבְרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרַמֵּם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלָּה
וְיִתְהַלָּל^c שְׁמֵהּ דְקָדְשָׁא בְרִיךְ הוּא לְעָלְמָא מִן־כָּל־בְּרַכְתָּא
וְיִשְׁרָתָא תְּשַׁבַּחְתָּא וְיִנְחַמְתָּא^d דְּאָמְרִין בְּעָלְמָא וְאָמְרוּ אָמֵן^e
וְיֵהָא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמֵיָא וְחַיִּים עֲלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל
וְאָמְרוּ אָמֵן

a) + SJ. וְיִנְחַמְתָּא פִּירְקָנָהּ¹ וְיִקְרַב מְשִׁיחֵיהּ וְיַפְרוֹק עֲמִיהּ +

b) SJ hat hier eine andere anordnung der prädikate.

c) + SJ, was jetzt nach deutschem ritus nur in den 10 bußtagen eingefügt wird.

d) hier hat SJ noch folgenden abschnitt

תְּתַקַּבֵּל צְלוֹתְכוֹן⁴ וְתִתְעַבֵּיר בְּעוֹתְכוֹן עִם בְּעוֹתְהוֹן הָכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל קָדָם אֲבוּנָא
הַבְּשִׁמְיָא

e) SJ hat statt des folgenden

וְיִסְתַּחֲמָא⁵ וְיַפְרָקָנָא וְיִנְחָא חַיִּים וְשׁוֹבַע וְיִשְׁוּעָא וְנִדְחָא וְשִׁינְבָא⁶ וְיִרְפוּתָא וְנִגְוָלָא

¹ erlösung.

² alsbald.

³ tröstung.

⁴ gebet.

⁵ hülfe.

⁶ rettung.

דְּכָל־יִשְׂרָאֵל

וְיַמְלִיךָ

אֵל בְּעָנְלָא

וְיִתְעַלָּה

דְּכָל־בְּרַכְתָּא

אָמֵן

תְּלִמְיֵיהוֹן

י בְּכָל־אֲתָר

א וְחַמִּין

אֲבוּהוֹן דִּי

וְיִתְעַלָּה

a) SJ h
göttlichen n
der text vor

text liegt d

qaddiś de

wird, zugru

b) hier
fehlt.

c) + SJ

f) SJ d

¹ sich l

² יִתְעַלָּה
des gottesn

[עשה שלום במרומוי הוא ועשה שלום עלינו ועל כל ישראל
ואמרו אמן]

b) Das קדיש רבנן.

ותגדל ויתקדש שמה רבא^a בעלמא די-ברא כרעותה^a ומליך
מלכותה^b בחיכון וביומיון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא
ובזמן קריב ואמרו אמן
יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי
[יתברך וישתבח ויתפאר ויתרם ויתנשא ויתגדל ויתעלה
ויתהלל שמה דקדשא בריך הוא לעלא (ולעלא) מן-כל-ברכתא
ושירתא תשבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן]
על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון ועל כל-תלמידי תלמידיהון
ועל כל-מן דעסקין¹ באורייתא^c די בארתא הדן² ודי בכל-אתר
ואתר יהא להון ולכון^d [שלמא רבא] חנא וחסדא³ ורחמין^e
[וחיון אריכין ומזונא⁴ וריחא⁴ ופרקנא] מן-קדם אביהון³ די
בשמאי^f ואדעא ואמרו אמן

ורינוח ונחלה עליכון בעלמא ועל כל קהלהון דכל בית ישראל לחיים ולשלום ואמרו
אמן

a) SJ hat dafür eine reihe von aussagen über die kraft des
göttlichen namens zur heraufführung der heilszeit. Damit stimmt
der text von SL bis auf geringe abweichungen überein, und dieser
text liegt dem im heutigen deutschen ritus gebräuchlichen sogen.
qaddiś der hinterbliebenen, das auf dem friedhof gesprochen
wird, zugrunde.

b) hier ein weiterer eschatologischer einsatz, der aber in SL
fehlt.

c) + קדישתא SJ. d) + ולנא SJ. e) ורחמי SJ.

f) SJ dafür דישמא⁵ מימרא, eine andere recension מרי ש.

¹ sich beschäftigen; אורייתא = תורה.

² dieser.

³ אב, מיון, דין, חסד.

⁴ reichlich.

⁵ umschreibung

des gottesnamens.

⁴ gebet.

יְהִי שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמִיָּא יְחִיִּים טוֹבִים עֲלֵינוּ § וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל
 וְאָמְרוּ אָמֵן
 [עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו הוּא בְּרַחֲמָיו וְעֲשֵׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ וְעַל-כָּל-
 יִשְׂרָאֵל וְאָמְרוּ אָמֵן]

g) SJ dafür עליכון ועלנא [יהנא וחסדא ורחמי] טייעשא ופיר קנא ורנדא
 נעל כל קהלכון הכל ב' יש'

- 15/16 DER
 gegeb
 Lietz
 17/18 SYM
 Lic. H
 19 LITURGI
 roman
 mann
 20 ANTIKE
 Dr. R
 21 DIE WT
 1523, 1
 22/23 DIE J
 lich u. s
 24/25 MAR
 Prof. I
 26/28 LATE
 hang j
 Prof. I
 29/30 RES
 von Pi
 31 ZWEI N
 erklärt
 32 ARAMÄ
 VI und
 erklärt
 33/34 SUP
 chiloct
 erklärt
 1.20 M
 35 LITURGI
 liturgie
 samme
 Anto
 36 LITURGI
 gottes
 onis 1
 man

A. MARCUS UND E. WEBER'S VERLAG IN BONN

- 15/16 DER PROPHET AMOS, Hebräisch und Griechisch, herausgegeben von D. Johannes Meinhold und Lic. Hans Lietzmann. 32 S. 1.00 M.
- 17/18 SYMBOLE DER ALTEN KIRCHE, ausgewählt von Prof. Lic. Hans Lietzmann. 32 S. 0.80 M.
- 19 LITURGISCHE TEXTE II: Ordo missae secundum missale romanum, herausgegeben von Prof. Lic. Hans Lietzmann. 23 S. 0.40 M.
- 20 ANTIKE FLUCHTAFELN, ausgewählt und erklärt von Prof. Dr. Richard Wünsch. 28 S. 0.60 M.
- 21 DIE WITTENBERGER U. LEISNIGER KASTENORDNUNG 1522, 1523, herausg. v. Prof. Lic. H. Lietzmann. 24 S. 0.60 M.
- 22/23 DIE JÜDISCH-ARAMÄISCHEN PAPYRI VON ASSUAN sprachlich u. sachl. erklärt von Lic. Dr. W. Staerk. 39 S. 1.00 M.
- 24/25 MARTIN LUTHERS geistliche Lieder herausgegeben von Prof. Dr. Albert Leitzmann. 31 S. 0.60 M.
- 26/28 LATEINISCHE CHRISTLICHE INSCRIFTEN mit einem anhang jüdischer inschriften, ausgewählt und erklärt von Prof. Dr. Ernst Diehl. 48 S. 1.20 M.
- 29/30 RES GESTAE DIVI AVGVSTI, herausgegeben und erklärt von Prof. Dr. Ernst Diehl. 2. Aufl. 40 S. 1.20 M.
- 31 ZWEI NEUE EVANGELIENFRAGMENTE, herausgegeben und erklärt von H. B. Swete. 15 S. 0.40 M.
- 32 ARAMÄISCHE URKUNDEN zur Geschichte des Judentums im VI und V Jahrhundert vor Chr., sprachlich und sachlich erklärt von Prof. Lic. Dr. W. Staerk. 16 S. 0.60 M.
- 33/34 SUPPLEMENTUM LYRICUM, neue bruchstücke von Archilochus Alcaeus Sappho Corinna Pindar, ausgewählt und erklärt von Prof. Dr. Ernst Diehl. 2. Aufl. 35 S. 1.20 M.
- 35 LITURGISCHE TEXTE III: Die konstantinopolitanische messliturgie vor dem IX jahrhundert: Uebersichtliche zusammenstellung des wichtigsten quellenmaterials von Dr. Anton Baumstark. 16 S. 0.40 M.
- 36 LITURGISCHE TEXTE IV: Martin Luthers Von ordnung gottesdiensts, Taufbüchlein, Formula missae et communionis 1523 herausgegeben von Prof. D. Hans Lietzmann. 24 S. 0.60 M.

aae 4
A. MARCUS UND E. WEBER'S VERLAG IN BONN.

- 37 LITURGISCHE TEXTE v: Martin Luthers Deutsche Messe
1526, herausgegeben von Prof. D. Hans Lietzmann.
16 S. 0.40 M. 1
- 38/40 ALT-LATEINISCHE INSCRIFTEN von Prof. Dr. Ernst
Diehl. 64 S. 1.80 M.
- 41/43 FASTI CONSULARES IMPERII ROMANI von 30 v. Chr.
bis 565 n. Chr. mit Kaiserliste und Anhang bearbeitet von
Willy Liebenam. 128 S. 3 M., gbd. 3.40 M.
- 44/46 MENANDRI reliquiae nuper repertae herausgegeben von
Prof. Dr. Siegfried Sudhaus. 65 S. 1.80 M., gbd.
2.20 M.
- 47/49 LATEINISCHE ALTKIRCHLICHE POESIE ausgewählt von
Prof. D. Hans Lietzmann. 64 S. 1.50 M.
- 50/51 URKUNDEN ZUR GESCHICHTE DES BAUERNKRIEGES
UND DER WIEDERTÄUFER herausgegeben von Dr. H.
Böhmer. 36 S. 0.80 M.
- 52/53 FRÜHBYZANTINISCHE KIRCHENPOESIE I: Anonyme
hymnen des V—VI jahrhunderts ediert von Dr. Paul
Maas. 32 S. 0.80 M.
- 54 KLEINERE GEISTLICHE GEDICHTE DES XII JAHRHUNDERTS
herausgeg. von Albert Leitzmann. 30 S. 0.80 M.
- 55 MEISTER ECKHARTS BUCH DER GÖTTLICHEN TRÖSTUNG
UND VON DEM EDLEN MENSCHEN (LIBER BENEDICTUS),
herausgegeben von Philipp Strauch. 51 S. 1.20 M.
- 56 POMPEIANISCHE WANDINSCHRIFTEN UND VERWANDTES
ausgewählt von Prof. Dr. Ernst Diehl. 60 S. 1.80 M.
- 57 ALTITALISCHE INSCRIFTEN herausgegeben von H. Jacol-
sohn. 32 S.
- 58 ALTJÜDISCHE LITURGISCHE GEBETE herausgegeben von
Prof. D. W. Staerk. 32 S. 1.00 M.
- 59 DER MIŠNATRAKTAT BERAKHOTH IN VOKALISIERTEM TEX
herausgeg. von Prof. D. W. Staerk. 16 S.

In Vorbereitung befinden sich:

- W. Heraeus, Der Maximaltarif des Diokletian.
H. v. Arnim, Supplementum Euripideum.
R. Wünsch, Auswahl aus zauberpapyri.
E. Diehl, Inscriften des vulgärlatein.
A. Goetze, Frühneuhochdeutsches glossar.
F. Richter, Lateinische sacralinschriften.

u. a. m.

Frommannsche Buchdruckerei (Hermann Pohle) in Jena.